

nieuws- en
informatieblad

BELANGRIJKE DATA

- 3 september 2022 VVNK-symposium Glas

IN DIT NUMMER

- Van de voorzitter 2
- Impressie Singer Laren 6
- Impressie ALV en excursie 7
- De nieuwe bestuursleden 11
- VVNK-Symposium op 3 september 2022 12
- Jan Trapman (1879-1943), beeldhouwer van dieren 13
- Kunstenaarsmonografie Christa Ehrlich 21
- Kunst bij huis 26
- Uitgelicht: het RKD 28
- Boekbespreking 31
- Nieuwe uitgaven 36
- Tentoonstellingsagenda 41

De musea liggen weer behoorlijk op stoom. Corona lijkt al weer bijna vergeten. Maar dat is schijn. Want hoewel musea hun uiterste best doen zo aantrekkelijk mogelijke tentoonstellingen te maken, laten veel bezoekers het nog afweten. Hoe dan ook, wij als VVNK gaan in ieder geval full swing door. Dit blad ligt er toch maar weer. Onze excursies lopen weer goed, en zo kregen we eind mei in de splinternieuwe Nardinvleugel van het Singer Museum in Laren een boeiende, levendige lezing van Roby Boes over een nieuwe collectie met werk van Jan Sluijters, Leo Gestel, Jo Koster en anderen.

Inmiddels hebben we ook onze Algemene Leden Vergadering in Utrecht op 25 juni jl. gehouden. Die vond plaats in de voormalige Snijzaal van het Anatomiegebouw van de Rijks Veeartsenijschool. Een gebouw in Amsterdamse Schoolstijl met daaromheen

vele bijgebouwen, waarover we een aantal interessante lezingen kregen en die we later met een aantal rondleiders hebben bezichtigd. We namen afscheid van penningmeester Henk Nijhuis en heetten de nieuwe, Ids Zandleven welkom. We namen na vijftien jaar ook afscheid van Eef de Hilster die voor de VVNK vele producten, maar toch met name Rond 1900 heeft vormgegeven en opgemaakt. We zijn hem veel dank verschuldigd. Paul Guijt gaat rond 1900 vormgeven; dit is zijn eerste Rond 1900. Zie elders in dit nummer een impressie van de dag.

Met veel genoegen kijken we ook terug op het Art Nouveau Festijn dat van 10 t/m 12 mei in Den Haag werd gehouden. De VVNK heeft aan dat festijn financieel bijgedragen. Het was een groot succes, mede dankzij de variëteit aan activiteiten op diverse

Peter Laurier. Foto Eddy Engelsman

Art-nouveau-ornament. Foto Rénice Laurier

locaties: lezingen, wandelingen, fietstochten, rondvaarten, glas-in-lood demonstraties etc. We vinden al die art nouveau-gebouwen natuurlijk schitterend, maar wie houdt ze eigenlijk in goede staat? Een goed idee dus van de organisatie van het Festijn om in verband daarmee een speciale activiteit te organiseren. En zo kwam het dat ik Peter Laurier, restaurateur van gipsen plafonds, in zijn atelier een enthousiast en uitzonderlijk verhaal hoorde vertellen. Al 45 jaar redt hij uit belangstelling, maar ook uit pure deernis, gipsen plafondornamenten van de sloop. Soms in vele stukken uiteengevallen. Hij vindt ze in verschillende stijlvormen, zoals art nouveau. En hij bewaart ze, om ze later met behulp van nieuwe mallen te reconstrueren in andere panden. Aanvankelijk vooral in België en Frankrijk, maar steeds meer in ons eigen land. Inmiddels werkt zijn

dochter Rénice Laurier ook in zijn atelier. Laurier kocht eens 1500 mallen voor plafonddecoraties van Monumentenzorg Amsterdam. Men had er geen interesse meer in, en wilde ze weg doen.

In de jaren zestig tot en met de jaren tachtig werden, en zelfs nu nog worden veel prachtige decoratieve plafonds gesloopt. Of in het gunstigste geval verstopt achter fantasieloze systeemplafonds. De VVNK-leden weten er alles van. Op soortgelijke wijze was de desinteresse in kunst 'rond 1900' in de jaren zestig de reden om de 'SSK rond 1900' op te richten en de SSK-collectie op te bouwen en deze kunst te 'redden'.

Peter Laurier is autodidact en heeft met vallen en opstaan het handwerk geleerd. Hij heeft alleen particuliere klanten.

Secession-ornament. Foto Rénice Laurier

Monumentenzorg in Den Haag heeft nooit belangstelling getoond. Ik vond zijn decoraties kunstwerken op zich. Dankzij zijn unieke, maar vaak onbekende handwerk blijven veel decoraties gelukkig bewaard. En ik vroeg me af hoeveel van deze creatieve restaurateurs er eigenlijk nog zijn.

Om bij de art nouveau te blijven, hoeveel kunstenaars en restaurateurs van diverse andere ornamenten komen er wel niet aan te pas om al die duizenden art nouveau-

gebouwen in ons land in goede staat te houden? Er zijn bijvoorbeeld zo'n 200 glazeniers in ons land om het glas-in-lood te behouden. Het vak wordt behalve door cursussen, vooral in de praktijk van glazenier op glazenier overgedragen. In dit VN-Jaar van het Glas leek het ons daarom een goed idee op 3 september a.s. – in het Drents Museum – ons tweejaarlijkse symposium te gaan houden over *Fraaie vensters: Decoratief vlakglas in de bouwkunst van 1880-1940*. Over de kunst en kunstenaars, zoals

Willem Bogtman en Richard Roland Holst, maar ook over technische kanten ervan. Zo vanzelfsprekend is het niet dat al die gebouwen en in dit geval vensters en ramen kunnen blijven voortbestaan. Laten we dat bedenken als we de bijna 3000 afbeeldingen bekijken in de twee nieuwe publicaties die nu eens niet over een stad of deel van ons land gaan, maar over het hele land: Art Nouveau in Nederland en Bezielde Schoonheid – Art Nouveau bouwdecoraties in Nederland. Ik schreef er een boekbespreking over, met als conclusie: schaf ze allebei aan, want ze zijn een lust voor het oog.

Misschien is het u al opgevallen dat ons blad de afgelopen jaren steeds dikker is geworden. Ook dit nummer staat weer vol interessante artikelen. We zijn daarom weer heel gelukkig met al die bijdragen van onze leden. Onder andere met het artikel van Antoine Verschuuren over de beelden van dieren-beeldhouwer Jan Trapman. En met

de bijdrage van Annelies Krekel, die een monografie heeft geschreven over Christa Ehrlich. Een Oostenrijkse kunstenares die naar ons land trok om bij Begeer in Voorschoten prachtige zilveren voorwerpen te ontwerpen. Haar werk is nog tot en met 28 augustus in Museum de Lakenhal in Leiden te zien. Anders dan anders is deze keer de prachtige 'Uitgelicht' van Annemiek te Stroete van het RKD – Nederlands Instituut voor Kunstgeschiedenis met oude foto's van en door kunstenaars als George Hendrik Breitner en Thérèse Schwartze.

Er is nog steeds behoefte aan uw schrijfsels. Voor allerlei verschillende rubrieken. Kort of lang. Ook uw ideeën en tips, waar de redactie een verhaal van kan maken, zijn welkom. Want zonder u geen blad.

Ik wens u nog een mooie zomer toe.

Eddy Engelsman

Art-nouveau-ornament. Foto Rénice Laurier

IMPRESSIE SINGER LAREN

Impressie van de excursie naar Singer Laren op 28 mei 2022, met een inleiding door conservator Roby Boes. Foto's Greetje en Eddy Engelsman.

Op 25 juni jl. vond in de Snijzaal van het Anatomiegebouw van de voormalige Rijks Veeartsenijschool in Utrecht onder voorzitterschap van Eddy Engelsman onze ALV plaats. Gelukkig weer live. Een prachtig gebouw in Amsterdamse Schoolstijl uit 1921, en geheel in oude staat gerestaureerd. De architect van het gebouw was Joseph Crouwel, die ook het Postkantoor aan het Neude heeft ontworpen. In de centrale hal zijn mooie beeldhouwde dierenkoppen van H.A. van den Eijnde aangebracht. Natuurlijk kwamen we primair naar Utrecht om de noodzakelijke formele besluiten te nemen. Maar een extra reden om er heen te gaan was uiteraard de excursie in een prachtige locatie met de vele bijgebouwen.

Het Jaarverslag 2021, het Financiële Jaarverslag 2021 en het Beleidsplan 2022 werden door de bijna 60 aanwezige VVNK-vrienden goedgekeurd. En nadat door kascommissielid Thea de Hilster ook de goedkeurende verklaring van de kascommissie was voorgelezen kon het bestuur decharge worden verleend voor het gevoerde beleid. Uiteraard stonden de activiteiten door corona vorig jaar op een lager pitje. Zo kon de ALV niet live doorgaan en hebben we ons tweejaarlijkse symposium helaas moeten uitstellen. Gelukkig zijn we er wel in geslaagd nog vier excursies te houden. Dat lagere pitje leidde tot een flink batig saldo van bijna € 8000. De ledenvergadering besloot daarvan bijna € 6000 over te hevelen naar het Fonds Studie en Publicatie, en de overige € 2000 te bestemmen voor Reservering

activiteiten voor leden. Uit dat Fonds Studie en Publicatie heeft de Vereniging vorig jaar ruim € 9000 aan nieuwe subsidies (zes) voor met name publicaties over kunstenaars kunnen toekennen. De subsidiepot van dat Fonds raakt natuurlijk wel leger, en daarom kwam de vraag uit de vergadering wat het bestuur daaraan gaat doen. Leden wezen er ook op dat onze ANBI-status het schenken aantrekkelijk maakt vanwege de hoge belastingaftrek. In een volgende Rond 1900 zullen we daar nog eens uitdrukkelijk aandacht voor vragen. Hoewel de bodem van de subsidiepot nog lang niet in zicht is, weegt het bestuur elke aanvraag uiteraard zorgvuldig. Maar bovendien hebben we ook nog ons kapitaal waar we zo nodig gebruik van kunnen maken. Het opnieuw in 2022 verstrekken van subsidies à € 9000 voor studies en publicaties is in ieder geval goedgekeurd.

Een constante factor was daarnaast het uitbrengen van vijf flink gevulde nummers van de Rond 1900. Het Beleidsplan 2022 voorziet opnieuw in alle geplande activiteiten. De leden willen dat we ook doorgaan met het uitbreiden van kunstenaarsmonografieën en daartoe opdracht verlenen met -indien nodig- een financiële vergoeding. Instemming kreeg ook het op 3 september 2022 in Assen geplande symposium over *Fraaie vensters: Decoratief vlakglas in de bouwkunst van 1880-1940*. Met de Begroting 2022 die met al die activiteiten onlosmakelijk verbonden is, kon dan ook door de ledenvergadering worden ingestemd. Scriptieprijzen voor master- en

Afscheid Henk Nijhuis

Afscheid Eef de Hilster

*De foto's, gemaakt door Greetje en Eddy Engelsman, Eef de Hilster en Paul Guijt
geven u een indruk van de ALV en de excursie.*

Hierboven: sprekers Peter Koolmees (l) en Arjan den Boer (r)

bachelorstudenten zullen hopelijk weer in 2023 kunnen worden uitgereikt, al stromen de inzendingen tot nu toe nog niet binnen.

We namen ook afscheid van onze penningmeester Henk Nijhuis, die na vijf jaar het beheer van de penningen overdraagt aan Ids Zandleven. Henk heeft zijn penningmeesterschap op voortreffelijke wijze vervuld, en het bestuur was hem daarvoor zeer erkentelijk. Hij gaf het bestuur nog zijn vurige wens mee: 'Blijf goed voor onze mooie vereniging zorgen.' De voorzitter beloofde dat graag. Met Ids Zandleven hebben we bovendien -in zijn eigen woorden- een 'beetje als nazaat tellend' bestuurslid, want de schilder/tekenaar Jan Adam Zandleven is zijn oudoom; zie diens monografie op de website. Het bestuur was heel blij dat op de ALV eveneens ons nieuwe bestuurslid Dick de Wildt als vicevoorzitter en beoogd voorzitter werd benoemd. Beide stellen zich elders in dit nummer voor.

Met grote dankbaarheid, maar wel met pijn in het hart namen we afscheid van onze vormgever Eef de Hilster. Hij heeft zich gedurende vijftien jaren met hart en ziel ingezet voor alles wat er maar aan 'drukwerken' is verschenen: folders, boekenleggers, certificaten voor scriptiewinnaars, boeken en bovenal de Rond 1900! In het vorige nummer stonden we daar al uitvoeriger bij stil. We zijn blij dat Paul Guijt de taak van vormgever/opmaker van de Rond 1900 met ingang van dit nummer heeft willen overnemen.

Na het officiële gedeelte, en de in de Centrale Hal van het gebouw gehouden

lunch, gaven Peter Koolmees (em. hoogleraar geschiedenis Diergeneeskunde) en Arjan den Boer (publicist op het gebied van -Utrechtse- monumenten en architectuur) boeiende lezingen over de geschiedenis van de diergeneeskundige studie en praktijk in het gebouw en de (kunst) historische aspecten van de gebouwen. Daarna wandelden we in heerlijk weer onder begeleiding van Peter Koolmees, em. hoogleraar diergeneeskundige Bert van der Weijden, dierenarts Hein Schrama (en huidig voorzitter van het Veterinair Historisch Gezelschap), en ons lid Resl von Bönninghausen langs het Veeartsenijpad en door de Veeartsenijstraat langs de andere gebouwen die ooit behoorden tot het complex Diergeneeskunde. Het geheel vormt nu een idyllisch parklandschap met de gebouwen waarvan de meeste tot wooneenheden zijn verbouwd. Voor velen een openbaring hoe bijvoorbeeld voormalige paardenstallen tot prachtige woningen, hondenhokken tot Restaurant Goesting, en de 'paardenkathedraal' tot een theater zijn omgebouwd. In het restaurant werd in het zonnetje nog lange tijd heerlijk nageborreld.

Al met al een zeer geslaagde dag, die mede was mogelijk gemaakt door de genereuze en welwillende medewerking van het 'Anatomiegebouw'.

Het VVNK-bestuur

Het formele verslag van de ALV zal later aan de deelnemers worden toegestuurd en zal ook deel uitmaken van de stukken voor de ALV-2023.

Dick de Wildt

Vorig jaar kreeg ik van de huidige voorzitter Eddy Engelsman de vraag of ik interesse zou hebben in een functie binnen het bestuur van de VVNK. Na jaren van trouw bezoek aan evenementen van de VVNK had ik blijkbaar voldoende vertrouwen bij het bestuur opgebouwd.

Aan het einde van mijn carrière als hoogleraar klinische farmacologie bij het Universitair Medisch Centrum Utrecht (UMCU) heb ik een aanvang gemaakt met de masteropleiding Kunst- en Cultuurwetenschappen aan de Open Universiteit. Binnenkort hoop ik deze masterstudie af te ronden in de studierichting Kunstgeschiedenis.

Bestuurlijke activiteiten opgedaan aan de Universiteit Utrecht en de verworven kunsthistorische kennis kunnen hopelijk bijdragen aan een goede invulling van een bestuurlijke functie binnen de vereniging. Ik ben 72 jaar en gehuwd met Ank de Wildt, eveneens lid van de VVNK.

Dick de Wildt

Ids Zandleven

Ids Zandleven

Kersvers lid van de VVNK 1900 en direct maar gesolliciteerd naar de functie van Penningmeester. Waarom? Omdat ik geloof dat voor een vereniging goed inzicht in de financiën van nu en de komende jaren een belangrijk bestuurslelement is. En omdat ik denk dat ik op grond van mijn ervaring in de laatste 20 jaar daartoe kan bijdragen.

Niet zo jong meer, 77 jaar, getrouwd met Ria, sinds 2016 wonend in Deventer (mooie stad!). Mijn aandacht voor kunst en cultuur is door mijn ouders gestimuleerd, en sinds de jaren '90 is mijn interesse gegroeid in de schilderijen en tekeningen van mijn oudoom Jan Adam Zandleven. Ik mag dus een beetje tellen als nazaat.

Mijn kennisbasis ligt in de wiskunde en informatica, mijn werkgebied is altijd de ICT bij Philips geweest en daarnaast heb ik me veel beziggehouden met muziek, toneel, taal en computertechniek.

Op zaterdag 3 september 2022 organiseert de VVNB het symposium:

*Fraaie vensters. Decoratief vlakglas
in de bouwkunst van 1880 – 1940'*

Dit symposium wordt gehouden in het Drents Museum in Assen. Reserveer vast de datum in uw agenda.

Binnenkort ontvangt u via de mail meer informatie en kunt u zich aanmelden via de website. Hierbij alvast enige informatie over het programma.

De technische ontwikkelingen in de negentiende eeuw maakten het op industrieel niveau mogelijk om grote oppervlakken van vlakglas (vensterglas) te maken en om nieuwe bewerkingstechnieken toe te passen. Dat is terug te zien in de bouwkunst: niet alleen in publieke gebouwen zoals kerken, stadhuisen en stations, maar ook in de woningbouw. Uit de

art-nouveau- en de art-deco-periode zijn daar talloze voorbeelden van. Ook veel kunstenaars hebben hiervoor ontwerpen gemaakt.

Vanaf 11 uur is de ontvangst in het Drents Museum en om 11.30 uur start het ochtendprogramma. Daarin vertelt Laura Roscam Abbing over de technische en cultuurhistorische aspecten van het vlakglas in deze periode.

Het middagprogramma bevat inleidingen over drie kunstenaars die in die periode decoratieve ontwerpen maakten voor vlakglas.

Aan het eind bestaat nog de mogelijkheid om op eigen gelegenheid de tentoonstelling over Johanna van Eijbergen te bezoeken.

**Irene van Geest
en Christine van Marle**

Anatomiegebouw Utrecht, foto Paul Guijt

Nederland is geen land van beeldhouwers en beelden, en al zeker niet van monumentale beelden. Is er een Nederlandse beeldhouwer te noemen van het kaliber Michelangelo, Canova, Rodin, Brancusi of Moore?

In de twintigste eeuw zijn er, voor Nederlandse begrippen, weliswaar drie beeldhouwers van formaat: Mari Andriessen (1897-1979, de Dokwerker), John Raedecker (1885-1956, Nationaal Monument op de Dam) en Hildo Krop (1884-1970, Berlage-Monument), maar zij zijn internationaal niet doorgebroken.

Onder de Nederlandse animaliers, die tussen 1850 en 1950 werkzaam zijn, kent Nederland ook geen toonaangevende vertegenwoordiger, althans niet op internationaal niveau. Toch zouden beeldhouwers als Jaap Kaas (1898-1972) of Jan Coenraad Altorf (1876-1955) de internationale toets der kritiek moeten kunnen doorstaan (afb. 1 en 2). In Edward Horswells indrukwekkende boek *Sculpture of Les Animaliers, 1900-1950*, komen wel Duitse, Franse, Italiaanse, Engelse en Belgische kunstenaars die dieren

uitbeelden voor, de zogeheten animaliers, maar geen enkele Nederlandse beeldhouwer. Dat Nederland nauwelijks een animalier van internationale naam of faam bezit, wil niet zeggen dat er in Nederland geen beelden van dieren te vinden zouden zijn.

Jan Trapman (1879 – 1943)

Een beeldhouwer, die veelvuldig het dier als onderwerp van zijn sculpturen heeft is de niet zo bekende Jan Trapman. De kwaliteit van zijn ontwerpen verdient het om die eens nader onder de aandacht te brengen. Er is niet zoveel bekend over de beeldhouwer Jan Trapman. Maar in het naslagwerk van Ype Koopmans 'Muurvast en gebeiteld' en in het 'Lexicon Nederlandse Beeldende Kunstenaars 1750-1950' is het een en ander te vinden.

Jan Trapman werd op 4 februari 1879 in Scherpenisse geboren. Zijn vader was timmerman. Van hem en mogelijk van anderen heeft hij diverse houtsoorten leren bewerken. Op achttienjarige leeftijd volgt hij avondlessen aan de Academie voor Schone Kunsten in Antwerpen. Tot 1905

Afb. 1 Jaap Kaas, dreigende mantel-baviaan, brons, 1938, 56 x 41 x 37 cm, Joods Historisch Museum

Afb. 2 J.C. Altorf, Uil, gevel flatgebouw, Westzeedijk 124-130, Rotterdam, 1928

is hij wonend en werkzaam in Antwerpen, Rotterdam, Den Haag en Middelburg. In deze laatste plaats leert hij in de praktijk steenhouwen en graniet bewerken.

Bouwbeeldhouwwerk

Aanvankelijk werkt hij als uitvoerder, onder andere voor de beeldhouwer Tjipke Visser. Vanaf 1905 is hij werkzaam in Amsterdam en krijgt hij ook zelfstandige opdrachten, voornamelijk voor bouwbeeldhouwwerk aan gebouwen, viaducten en bruggen in opdracht van Publieke Werken Amsterdam en van diverse architecten. Zo vervaardigt hij in de jaren twintig voor een wooncomplex aan de Granaatstraat in Amsterdam (architect Ph. Hamers) in opdracht van woningbouwvereniging Eigen Haard een gevelsteen in kalksteen van een kangoeroe met jong (afb. 3).

Hij maakt ook de fraaie sluitsteen in de vorm van de kop van een olifant boven een onderdoorgang van een wooncomplex aan de Olympiaweg in Amsterdam. De slurf van de olifant volgt vloeiend en als vanzelfsprekend de bocht boven de onderdoorgang naar de er achtergelegen straat (afb.4).

In de jaren dertig volgen nog meer opdrachten, waaronder die aan de 'Kindertjesbrug', een samenwerking met andere beeldhouwers. Tussen de Apollolaan en de Churchill-laan, aan het Muzenplein, in Amsterdam bevindt zich de Hildo Krop-brug, de zogenaamde 'Kindertjesbrug' (1929-1932). Ze

wordt gedomineerd door een standbeeld op een hoge brede pijler van een steigerend paard met tussen de voorbenen een klein meisje. Dit belangrijke werk van de beeldhouwer Hildo Krop, 'De onbevangingheid der mensen tegenover het leven' staat niet op zichzelf. Aan de waterkant en ruim een meter lager dan het straatniveau bevindt zich een plantsoen met nog een negental beelden (afb.5a). Ze hebben steeds het kind in combinatie met een dier en/of een stuk speelgoed als onderwerp. Ze zijn onder andere van de hand van Theo Vos en Jaap Kaas. De beelden hebben bijna allemaal eenzelfde afmeting en grondvorm, uitgezonderd het eerste beeld en de hekkensluis. Deze laatste is van de hand van Jan Trapman. Het beeldt een kind uit naast de kop van een bizon (afb.5b). Misschien was dit project met bijdragen door meerdere beeldhouwers een poging van Publieke Werken van

Afb. 3 J. Trapman, gevelsteen kangoeroe met jong, kalksteen, hoek Jan Lievensstraat/Granaatstraat, Amsterdam, 1924

Afb. 4 J. Trapman, kop van een olifant, sluitsteen, poortgebouw, Theseusstraat/Olympiaweg, Amsterdam, 1925-1926

Amsterdam om de monopoliepositie van stadsbeeldhouwer Krop te doorbreken.

Een jaar later (1932-1933) verzorgt Jan Trapman enkele beelden als versiering voor de brug Admiralengracht/Jan van Galenstraat bij het Erasmuspark in Amsterdam. Het zijn een tijger en een ijsbeer die als het ware links en rechts de ingang van het park bewaken. De tijger staat met geopende bek in een dreigende houding, terwijl de ijsbeer met puntige ijsschotsen onder zich goedaardig lijkt, maar niet minder gevaarlijk is (afb. 6a,b,c). Een derde beeld, een groep pinguïns, is later verplaatst naar het zuidelijker gelegen Beatrixpark achter het RAI-gebouw in Amsterdam. Dit laatste

beeld, meerdere pinguïns op een kluitje bij elkaar, is aandoenlijk en heeft een strakke stilerings (afb. 7).

Kleinplastiek

Behalve met beeldhouwwerk in de publieke ruimte hield Trapman zich, zoals bijna elke beeldhouwer, bezig met het kleinplastiek. Deze op zichzelf staande beelden en beeldjes zijn meestal van kleiner formaat en bedoeld als siervoorwerp in het interieur van een woning. Ze kunnen zijn uitgevoerd in diverse materialen als hout, steen, brons, maar ook in aardewerk.

Ook hier kiest Trapman voornamelijk het dier als onderwerp. Het 'Lexicon Nederlandse Beeldende Kunstenaars 1750-1950', kortweg 'de Pieter Scheen' genoemd, vermeldt bij Jan Trapman: 'beeldhouwer in figuratieve trant, ... en veel dieren'.

In de documentatiemap over Jan Trapman bij het RKD (Rijksbureau voor Kunsthistorische Documentatie) in Den

Afb. 5b J. Trapman, kind naast bizonkop, graniet, Kindertjesbrug, Muzenplein, Amsterdam, 1931

Afb. 5a Diverse beeldhouwers, plantsoen bij de pilon met het beeld van Hildo Krop 'De onbevangelenheid der mensen tegenover het leven', Kindertjesbrug, Muzenplein, Amsterdam, 1931

Afb. 6a, b, c J. Trapman, *tijger en ijsbeer, ingang Erasmuspark, Amsterdam, 1932*

Haag bevinden zich enkele foto's en knipsels met afbeeldingen uit contemporaine literatuur van zijn kleinplastiek. Het zijn vrijwel uitsluitend afbeeldingen van dieren: de kempiaan, de reiger, een roofvogel en meerdere verschillende uitbeeldingen van een wisent, oeros of bizon.

De beelden van Jan Trapman sluiten perfect aan bij de tijdsgeest van de jaren twintig en dertig. De stilering die hij zijn dierplastiekjes meegeeft is er een van een minimale detaillering, zoals bijvoorbeeld van haren of veren, en van een hoekige strakheid op plaatsen waar dit verantwoord is en vanzelfsprekend kan, zoals bij het basement of bij de klauwen en poten.

Zo heeft een strak gestileerd bronzen reigertje nauwelijks enige detaillering. De vleugelveren zijn slechts met een enkele streep aangegeven. De tenen van de steltvogel zijn scherp hoekig uitgevoerd. De veelhoekige vorm van het voetstuk en de opgevlude tussenruimte bij de poten versterken de strakheid van het hele

ontwerp. Behalve in brons, bestaat van dit reigertje ook een uitvoering in een tropische houtsoort, alsook een in gegoten keramiek, uitgevoerd bij Plaatelbakkerij 'Zuid-Holland' in Gouda met een blauwgrijze glansglazuur (afb. 8).

Bij het beeldje van een drinkende ree zijn de oogjes feitelijk de enige details die zijn aangegeven in het verder glad afgewerkte oppervlak, zo typisch voor de art- deco-stijl. Het voetstuk en de opgevlude ruimte tussen de voor- en achterpoten geven enige strakheid aan het geheel mee (afb. 9).

Bijzonder geslaagd is de bronzen kempiaan. Deze is uitgebeeld in de typische balts-houding van deze vogel met opgezette kraag. Een lijnenspel dat een voortzetting lijkt te zijn van de staartveren loopt door over het voetstuk en sluit naadloos aan bij de belijning van de poten van de vogel. Zo wordt het voetstuk een logisch en onlosmakelijk onderdeel van het beeld (afb. 10). De 'bronsjes' hebben alle drie het

Afb. 7 J. Trapman, pinguïns, waterpartij Beatrixpark, Amsterdam, 1932-1933

Afb. 8 J. Trapman, reigertje, brons, h. 24cm, monogram JTr en gietersmerk 'De Plastiek' en reigertje, keramiek, h. 23cm, monogram Jtr., diverse part. coll.

monogram 'JTr' en zijn gemerkt met '(Kunst) Bronsgieterij De Plastiek Bloemendaal'.

Keramiek en andere materialen

Zoals eerder is opgemerkt voerde Jan Trapman zijn werk in verschillende materialen uit. Van een lammetje is naast een bronzen versie ook een uitvoering in terracotta bekend. Logischerwijs zou het in rood aardewerk uitgevoerde beeldje een voorstudie of schets zijn voor het bronzen exemplaar, maar daarvoor is het niet schetsmatig genoeg en bovendien is het identiek in afwerking. Ze zijn allebei een eindproduct, waarbij het aardewerken exemplaar voor de liefhebber met een smallere beurs de mogelijkheid bood om een kunstvoorwerp aan te schaffen. Om de zachtheid van de lamsvacht tot uitdrukking te brengen, bedient Trapman zich hier van een boetseertechniek, waarbij het strak en glad afwerken van het oppervlak wordt verlaten. Zo wordt het lam aaibaar. Ook in het bronzen exemplaar, dat hetzelfde formaat heeft, weet Trapman dit effect te bereiken. Het zittende aapje op een achthoekig voetstuk is minder

precies uitgewerkt. Hiervan zijn meerdere exemplaren bekend in roodbakkende klei en in gips. Dit lijkt eerder een schets voor een uitvoering in brons, hout of steen (afb. 11).

Geheel anders is dat het geval bij de roefvogel. Dit beeld is van witbakkende klei, gegoten in een mal en is uitgevoerd met een matte witte glazuur (afb. 12).

Jan Trapman vervaardigde meerdere beelden van roefvogels in diverse houdingen, meestal gestoken in een tropische houtsoort. Behalve het ontwerp voor het reigertje heeft Trapman enkele ontwerpen van roefvogels bij de plateelbakkerij Zuid-Holland laten uitvoeren. De uitvoeringen zijn niet altijd even geslaagd. Zo bestaat er een knaloranje uitvoering, alsook een in een meerkleurige spuitglazuur. Een coromandel houten sperwer kwam in juni 2003 op de veiling bij Glerum Auctioneers in Amsterdam. Gegoten exemplaren van roefvogels bij plateelbakkerij Zuid-Holland, Gouda in diverse uitvoeringen zijn terug te vinden op

Afb. 9 J. Trapman, drinkend ree, brons, h. 11,5cm, l. 15,5cm, monogram JTr en gietersmerk 'De Plastiek', part. coll.

Afb. 10 J. Trapman, kempaahn, brons, h. 18cm, l. 23cm, monogram JTr en gietersmerk 'De Plastiek', part. coll.

het internet. Een aantal is ook afgebeeld, zie 'Goudse plastieken'.

Ook de hierboven beschreven ontwerpen, uitgevoerd in terracotta of witbakkende klei, zijn voorzien van zijn signatuur: het monogram: 'JTr' of voluit 'J. Trapman'.

Jan Trapman was lid van 'Arti et Amicitiae' te Amsterdam. Tevens was hij lid van de NKB, de Nederlandse Kring van Beeldhouwers (zie Scheen). In 1936 nam Trapman deel aan de 'Tentoonstelling van den Nederlandsche Kring van Beeldhouwers', in de Pulchri Studio in Den Haag. Andere beeldhouwers die daar werk lieten zien, waren onder andere Mari Andriessen, Samuel Klinkenberg, Theo van Reijn, Han Wezelaar (zie Bromberg).

In de winter van 1939-1940 nam hij deel aan de tentoonstelling 'Onze Kunst van Heden'

in het Rijksmuseum te Amsterdam met een paardje van brons, een bizon in mahoniehout en een reetje en zittende reiger, beide van coromandel (cat. nr. 2689 – 2692) .

Jan Trapman is dan misschien geen grote naam in de wereld van de animaliers, maar uit zijn werk spreekt een grote behoefte om het dier uit te beelden. Deze behoefte en de liefde voor het dier maken hem een animalier pur sang.

Antoine Verschuuren

De foto's zijn gemaakt door de auteur tenzij in het bijschrift anders is vermeld.

Afb. 11 J. Trapman, voorstudie aapje, terracotta, h. 11cm, monogram JTr en gesign. J. Trapman en lammetje, terracotta, h. 13,5cm, gesign. J. Trapman, part. coll.

Afb. 12 J. Trapman, roofvogel, keramiek, mat wit, h. 19cm, monogram JTr, uitv. Plaatelbakkerij Zuid-Holland, Gouda, part. coll.

Literatuur

- Mirjam Beerman (red.), *Het Amsterdams Beeldenboek*, vier eeuwen buitenbeelden, Amsterdams Fonds voor de Kunst, Amsterdam, 1996.
- Dick van Broekhuizen e.a., *Van Barye tot Bugatti, Les Animaliers*, Zwolle-Scheveningen (Museum Beelden aan Zee), 2011.
- Paul Bromberg, e.a. *Prisma der Kunsten*, Beeldhouwnummer, De torentrens, Zeist, 1936.
- Edward Horswell, *Sculpture of Les Animaliers, 1900-1950*, London (Sladmore Gallery), 2019.
- Johan Karelse, *Goudse Plastieken*, Leiden-Gouda, 2011 en *Goudse Plastieken 2*, Gouda, 2017.
- Ype Koopmans, *Muurvast & gebeiteld, beeldhouwkunst in de bouw 1840-1940*, NAI, Rotterdam, 1994.
- P.A. Scheen, *Lexicon Nederlandse Beeldende Kunstenaars 1750-1950*, s-Gravenhage, 1969/1970.
- Jan Teeuwisse, *Leven en werk van beeldhouwer-tekenaar Jaap Kaas*, Utrecht, 1987.
- Tentoonstellingscatalogus *Onze Kunst van Heden*, Rijksmuseum, Amsterdam, winter 1939-1940.

Ehrlich, Christa (Christine Anna)
(Wenen 1903 – 1995 Den Haag)

Ontwerper gebruiks-zilver, grafisch ontwerper

*Christa Ehrlich ca. 1932.
Part. coll. Fotograaf onbekend.*

Christa Ehrlich werd geboren in Wenen in 1903. Haar vader was ingenieur en directeur van het Automaterial-Verband Wien. Christa Ehrlich was van 1920 tot 1924 leerling aan de Weense Kunstgewerbeschule, een opleidingsinstituut waar kunst en kunstnijverheid beide even belangrijk waren. Zij was een van de ruim 170 vrouwelijke leerlingen die hier een opleiding volgden. Het eerste jaar kreeg ze keramiekles van Michael Powolny en de jaren daarna van de beroemde architect Josef Hoffmann. Tijdens en na haar studie heeft ze voor de Wiener Werkstätte, naast modeontwerpen, ruim 60 ontwerpen voor gordijnen, meubelstoffen en behang getekend.

Nadat ze haar opleiding had afgerond bood Hoffmann haar een baan aan in zijn atelier. In het door Hoffmann ontworpen Oostenrijkse paviljoen voor de Exposition Internationale des Arts Decoratifs et Industriels Modernes in Parijs in 1925 beschilderde zij, samen met twee andere medewerkers, de spijlen van de vier meter hoge wandvitruines en de lage vitruines in de 18 meter lange zaal met witte bloemmotieven op een rode achtergrond.

In 1927, tijdens het inrichten van de Oostenrijkse inzending voor de Ausstellung

Europäisches Kunstgewerbe in het Grassi Museum in Leipzig ontmoette ze Carel Begeer, president-directeur van de N.V. Koninklijke Nederlandsche Edelmetaalbedrijven (K.N.E.B.) Van Kempen, Begeer & Vos, leider van de Nederlandse delegatie. Hij was een voorvechter van de industriële vormgeving van zilveren gebruiksvoorwerpen met behulp van de modernste dieptrekkers. Hij vroeg haar om voor de 'Zilverfabriek Voorschoten' (een van de dochtermaatschappijen van de N.V.) zijn ideeën verder uit te werken.

Zo ging zij op 24-jarige leeftijd in een onbekend land als ontwerpster in een mannenwereld aan de slag. In 1939 kreeg ze de Nederlandse nationaliteit. Tot haar pensionering in 1960 bleef ze in dienst bij Van Kempen en Begeer. Ze bleef tot het eind van haar leven de ontwikkelingen in de moderne kunst en vormgeving volgen. In 1995 overleed ze in Den Haag, waar ze al vanaf de jaren dertig woonde.

Zilverontwerpen

Ze kon goed tekenen, maar met driedimensionale vormgeving had ze zich nog nooit beziggehouden. Met hulp van enige uiterst bekwame vaklieden in de fabriek

Afb. 1. Theeservies op gelakt houten blad met koektrommel, 1928, (theepot en koektrommel h. 9,5 cm, melkkan h. 6 cm, suikerpot h. 9 cm, blad 51,5 x 36,5 cm), Zilverfabriek Voorschoten, Verblijfplaats onbekend

konden weldra de eerste resultaten worden getoond. Het meest bekend zijn haar cilindervormige trommels in verschillende diameters en hoogtes (afb.1). Als men oor en tuit bij de theepot weg laat, is het een koekjestrommel en een hogere uitvoering wordt een beschuitbus. De deksels werden ook verkocht op glazen boterschaaltjes en jampotten. Naast dit bekende model heeft ze nog diverse andere theeserviezen ontworpen, waarvan er tien in productie zijn genomen.

De tentoonstelling over etalage-inrichtingen Schauenster Schau in 1928 in Leipzig laat

zien hoeveel objecten naar haar ontwerp er in korte tijd zijn gerealiseerd: fruitschalen, bloemvazen, bonbonnières, schalen en bakjes (Krekel-Aalberse, p.118). In de Jaarboeken van de VANK uit de jaren 1929, 1930 en 1931 zijn enkele van haar eerste zilverontwerpen afgebeeld. Sommige voorwerpen zijn duidelijk nog geïnspireerd op Weense ontwerpen, zoals deze vaas met een opengewerkte gegoten voetrand, die een fraai contrast vormt met de gesloten vorm (afb.2). Deze rand is ook gebruikt voor fruitschalen met een glazen binnenbak. Haar bestekontwerp model 1064 met een brede vlakke baan op de bovenkant van de steel

is het meest succesvolle moderne model geweest van de Zilverfabriek Voorschoten. De fraaie, ajour gezaagde bakken van de taart- (afb.3), vis-, pastei-, fruitlepels en suikerstrooiers van dit model werden ook gebruikt bij klassieke modellen. Fascinerend zijn haar ontwerpen van de kleine schepjes voor bonbons, petitfours, pasteitjes e.d. (afb.4).

Geleidelijk werd het assortiment uitgebreid met servet- en vingerdoekringen, sierkurken, dekschalen, sauskommen, vleeschalen, vingerkommen en kandelaars. Meestal zijn ze in zilver uitgevoerd, maar om goede moderne vormgeving voor een breder

publiek mogelijk te maken werden ze ook in een verzilverde uitvoering verkocht, het zogenaamde Zilfapleet. Meestal zijn haar ontwerpen, net als die van Jan Eisenloeffel, voorzien van haar ontwerpersmonogram CE, een unicum in de Nederlandse zilverindustrie (afb.5a en 5b).

Overige werkzaamheden

Haar eerste grafische ontwerp in Nederland was het omslag van de tentoonstelling Oostenrijksche Schilderijen en Kunstnijverheid 1900-1927 in het Gemeentemuseum voor Moderne Kunst in Den Haag in 1927 (afb.6). Naar aanleiding van deze tentoonstelling is een speciaal nummer

Afb. 2. Bloemvaas, Zilverfabriek Voorschoten, 1928, h. 13.7 cm. Coll. Nederlands Zilvermuseum Schoonhoven

Afb. 3. Taartschep model 1064, Zilverfabriek Voorschoten, 1932, l. 20 cm. Coll. Nederlands Zilvermuseum Schoonhoven

Afb. 4. Pastscheppen, Zilverfabriek Voorschoten, links 1939, l. 15,6 cm; midden 1932, l. 17,3 cm; rechts geen jaarletter. l. 13,7 cm. Coll. Zilvervis

Afb. 6. Omslag catalogus tentoonstelling Oostenrijksche Schilderijen en Kunstnijverheid 1900-1927 in het Gemeentemuseum voor Moderne Kunst, Den Haag, 13 okt-13 nov. 1927

van het tijdschrift *Wendingen* uitgegeven. Christa Ehrlich ontwierp ook daarvoor het omslag (afb.7). Zij was verantwoordelijk voor de grafische vormgeving van catalogi en folders voor de K.N.E.B. en ontwierp prachtig pakpapier.

Daarnaast richtte zij tot aan haar pensionering in 1960 de stands in van alle nationale en internationale tentoonstellingen, waaraan de fabriek deelnam en verzorgde ze de inrichting van de etalages van de winkels van Van Kempen, Begeer & Vos in Den Haag, Rotterdam, Amsterdam en Utrecht. Op de eerste verdieping van de winkel Den Haag organiseerde zij in de jaren 30 tentoonstellingen over Nederlandse en buitenlandse kunstnijverheid, onder meer van Franse en Deense kunstenaars. Ook ontwierp ze incidenteel serviezen

voor de Sphinx in Maastricht, zoals het eetservies Vienna.

Het Nederlands Zilvermuseum in Schoonhoven bezit een grote collectie van haar werk. Verder is zilver te zien in talrijke binnen- en buitenlandse musea zoals Museum Boijmans van Beuningen, Rotterdam; Kunstmuseum, Den Haag; Badisches Landesmuseum, Karlsruhe; Bröhan-Museum, Berlijn; en het Designmuseum Gent.

Het Van Kempen en Begeer-archief bevindt zich in het RKD en is digitaal toegankelijk.

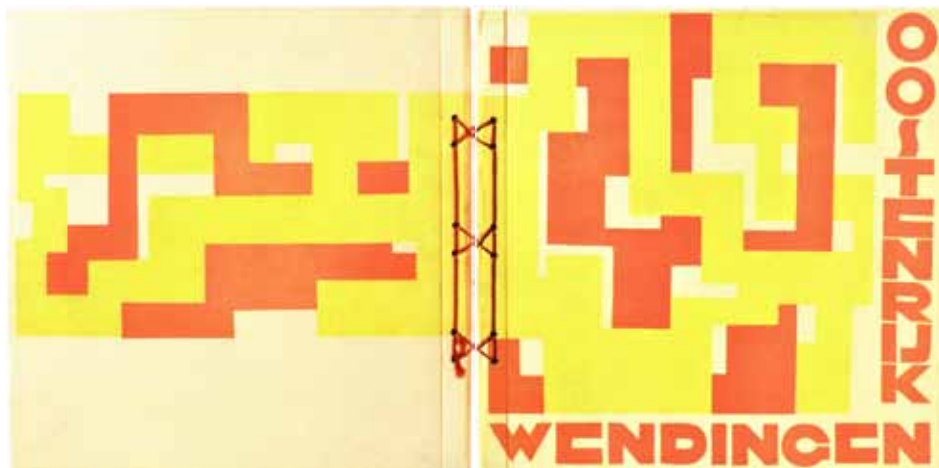
Annelies Krekel-Aalberse

Afb. 5a. Ontwerpersmonogram Christa Ehrlich

Afb. 5b. Meesterteken Zilverfabriek Voorschoten

Afb. 7. Omslag voor het tijdschrift *Wendingen*, jg. 8 nr. 9/10, 1927 [verschenen ca. maart 1928], litho naar tekening

Tentoonstellingen

- Zilver tentoonstelling Stedelijk Museum de Lakenhal, Leiden 27 Juli -30 September 1935. In de catalogus met potlood bijgeschreven "verlengd tot 1 Nov."
- *Nederlands Zilver 1814-1960*, Haags Gemeentemuseum, Den Haag 22 december 1960-19 februari 1961
- *Mensen en Zilver*, Museum Boijmans van Beuningen Rotterdam, 1975, De Zonnehof 1976
- *Christa Ehrlich, een Weens ontwerpster in Nederland*, Nederlands Goud- Zilver- en Klokkenmuseum, Schoonhoven 1988
- *Silver of a New Era*, Museum Boymans van Beuningen, Rotterdam en Museum voor

Sierkunst, Gent 1992

- *Frauensilber*, Paula Straus, Emmy Roth & Co., Badisches Landesmuseum, Karlsruhe, Bröhan-Museum, Berlijn 2011
- *Christa Ehrlich Pionier in design*, Museum de Lakenhal, Leiden 13 mei t/m 28 augustus 2022

Literatuur

- Carel J.A. Begeer, *Een eeuw Edelsmeedkunst*, Den Haag 1935
- Marjan Groot, *Vrouwen in de vormgeving 1880-1940*, Rotterdam 2007
- Annelies Krekel-Aalberse, *Carel J.A. Begeer 1883-1956*, 2001
- *Die Frauen der Wiener Werkstätte*, Museum für angewandte Kunst, Wenen 2021

De tentoonstelling *Christa Ehrlich Pionier in design* loopt nog tot en met 28 augustus 2022 in Museum De Lakenhal in Leiden

Lemster Kerfsnee aardewerk

Evenals mijn ouders ben ik in Zuid-Holland geboren en getogen, maar opa Age Meijer, de vader van mijn moeder, is geboren in De Lemmer (in het Fries, in het Nederlands: Lemmer), een havenstadje in Friesland, aan de Zuiderzee, nu het IJsselmeer. Mijn oma, een kasteleinsdochter uit Schiedam, (geb. 1888), reisde vaak met hem mee op familiebezoek naar zijn geboortestad. De reis ging met de Lemmerboot, die vertrok vanuit Amsterdam, achter het Centraal Station. Als kind maakte ik, in de jaren 50, die tocht ook enkele keren met mijn ouders; een hele wereldreis.

Mijn oma was dol op het Lemster aardewerk. Ze kocht dan ook iedere keer dat ze op

Afb.1: Eén van een paartje klompjes en een “snotneusje”, gebruikt als olielampje, Aardewerfabriek De Goede Verwachting, De Lemmer (foto Michael Veltman)

bezoek ging weer wat nieuws. Het was niet over het hoofd te zien in haar woonkamer. Ze heeft haar enthousiasme op mij over kunnen brengen: ik vind het prachtig.

In de loop der jaren ben ik me gaan realiseren dat het aardewerk uit dat kleine De Lemmer nogal bijzonder is. De eerste keer dat ik het buiten de woonkamer van mijn oma tegenkwam was in de Prinsessenhof in Leeuwarden. Dat prachtige museum had een aparte vitrine van ‘Lemster Kerfsnee aardewerk’. Het bleek maar op kleine schaal te zijn geproduceerd en in een korte periode. Ook in het Museum Boijmans van Beuningen te Rotterdam kwam ik het Lemster aardewerk tegen. En het Keramisch Museum Goedewaagen in Nieuw-Buinen bezit een collectie Ambachtelijk Fries aardewerk, waaronder kerfsnee aardewerk uit De Lemmer.

Op de website over de historie van De Lemmer, genaamd Spanvis, vond ik meer gegevens over de fabriek die het Lemster kerfsnee aardewerk produceerde.

‘In Lemmer stond aan het Turfland, aardewerfabriek De Goede Verwachting, eigendom van de familie Steenstra. Het viel

Wat hebt ú in huis? In de rubriek ‘Kunst bij huis’ vertellen leden over een kunstvoorwerp in hun bezit, waarmee zij een bijzondere band hebben of waar een persoonlijk verhaal aan vastzit. Hebt u zoiets in uw bezit? Schrijf het op, maak er een kort verhaaltje van in maximaal 400 woorden en met 1 of 2 afbeeldingen. Graag inzenden naar redactie@vvnk.nl. Eerst overleg kan natuurlijk ook!

een bezoekende dominee op dat jonge zoon Cornelis een kunstzinnige hand had bij het maken van het tot dan toe gefabriceerde gebruiksaardewerk. Hij bracht uit een Haarlems museum afbeeldingen mee van fijngesneden houten voorwerpen. Cornelis jr. ging dat gebruiken voor zijn aardewerk, dat de naam kerfsnee aardewerk kreeg. Later leerde hij zijn dochters Foekje en Siepke deze techniek ook. In de hoogtijdagen van de fabriek waren er meerdere werknemers die dit aardewerk maakten'.

De Goede Verwachting, opgericht in 1892, kende een korte periode van bloei.

Ze maakten gebruiksvoorwerpen als vazen, asbakken en spaarpotjes maar ook souvenirs, bijvoorbeeld klompjes. Echter, door het bewerkelijke proces en door de opkomst van o.a. emaille kwamen de bedrijfsactiviteiten in 1928 ten einde. De paar stukken die ik van mijn oma geërfd heb zijn mij dierbaar vanwege alle herinneringen aan de verhalen die eraan verbonden zijn.

Marianne Juffermans-Zandbergen

Afb.2: Bloemenvaas, Aardewerfabriek De Goede Verwachting, De Lemmer (foto Michael Veltman)

In Uitgezicht worden bijzondere stukken uit een museumcollectie in de aandacht geplaatst. Dit keer door Annemiek te Stroete, communicatie medewerker bij het RKD – Nederlands Instituut voor Kunstgeschiedenis in Den Haag. Het RKD heeft als het belangrijkste kennisinstituut op het gebied van de beeldende kunsten van de Nederlanden een omvangrijke collectie, waaronder een imposante kunsthistorische bibliotheek, ruim 2,5 kilometer aan uniek archiefmateriaal en miljoenen afbeeldingen van kunstwerken.

Foto's van Breitner

Bij het RKD worden meer dan 10.000 historische foto's bewaard, verdeeld over talloze (kunstenaars)archieven. Het is beeldmateriaal dat door de scherpe kwaliteit in zwart-wit diepe indruk maakt. Eén van de hoogtepunten in de collectie is de verzameling van 2300 originele afdrucken en glasnegatieven van de bekende Amsterdamse impressionist George Hendrik Breitner

(1857-1923). Zijn foto's van het dagelijks leven in Amsterdam, Rotterdam, Den Haag en Parijs rond 1900 tonen zijn originaliteit als fotograaf. Hoewel voor Breitner de fotografie slechts een hulpmiddel was bij het maken van zijn schilderijen, worden zijn foto's tegenwoordig als zelfstandige kunstwerken gezien (afb.1).

Kunstenaars op de foto

Ook kunstenaars zelf werden veelvuldig op de foto gezet. De portretfoto's variëren van geësceneerde studioportretten tot directere, ongedwongen foto's, die vaak zijn gemaakt door bevriende kunstenaars. Uit deze foto's kunnen relaties en vriendschappen tussen kunstenaars en andere personen worden herleid. Dat geldt ook voor de vele groepsfoto's van bevriende kunstenaars, die gemaakt werden tijdens gezamenlijke happenings, exposities of reizen, en de persoonlijke foto's en familiefoto's die te vinden zijn in de kunstenaarsarchieven die bij het RKD worden bewaard.

Afb. 1 George Hendrik Breitner, *Gezicht op de Langebrug over het Rokin te Amsterdam, 1889-1915*, RKD – Nederlands Instituut voor Kunstgeschiedenis, fotocollectie Breitner

Afb. 2 Francis Kramer, Thérèse Schwartz in haar atelier, ca. 1895-1915, RKD – Nederlands Instituut voor Kunstgeschiedenis

Aan het werk op het strand

Er zijn uiteraard legio foto's van de kunstenaar aan het werk in zijn of haar atelier, zoals die van een poserende Thérèse Schwartz (1851-1918) (afb.2). In de negentiende eeuw groeide de populariteit van de landschapsschilderkunst en daarmee het buiten schilderen. De schilders van de Haagse School trokken erop uit om 'plein-air' te werken. Eén van die kunstenaars was Bernard Blommers (1845-1914), gespecialiseerd in de verbeelding van het vissersleven in Scheveningen. Hij werkte vooral in zijn atelier aan de schilderijen, maar maakte af en toe buiten olieverfschetsen. Op een foto is Blommers te zien terwijl hij op het strand olieverfschetsen in het deksel van zijn compacte schilderkist maakt (afb.3). Zou

hij voor de gelegenheid hebben geposeerd? Toen Blommers gevraagd werd of hij weleens buiten werkte in Katwijk, zei hij: 'Neen, dat niet..., ik heb altijd m'n schetsboek in m'n zak..., dan maak ik wel eens even zoo'n krabbeltje, maar hoofdzaak is zien en onthouden. Een enkele maal schilderde ik wel eens een studietje, soms zoo uit m'n raam of van de veranda, daar heb ik van die doekjes voor die juist in de deksel van m'n kleine schilderkist passen.'

Afb. 3 Bernard Blommers op het strand aan het schilderen, ca. 1900, RKD – Nederlands Instituut voor Kunstgeschiedenis, collectie preciosa foto's

Op reis

Altijd al trokken kunstenaars de wereld in. Met de opkomst van spoor en passagiersschip werden verre oorden steeds beter bereikbaar. Kunstenaars vinden inspiratie in het onbekende, en het exotische onderstreept gevoelens of laat andere mogelijkheden zien. En in alle vrijheid is er natuurlijk ook: vakantiepret. Ook kunstenaars genieten van het strandleven, een terrasje of pretpark. In het archief van de kunstenaar Simon Maris (1873-1935) bevinden zich diverse foto's en folders van bezienswaardigheden en uitstapjes die hij

tijdens zijn reizen maakt. Piet Mondriaan, Mies van de Water, Frits Bodenheimer en Wies Bodenheimer worden voor vertrek van een reis naar Bilbao in Spanje vastgelegd (afb.4). Vanaf Amsterdam tot de Franse havenstad Bordeaux reisden ze mee op de kustvaarder S.S. Orion. Ook Maris nam deel aan deze reis. Op een andere foto zit hij samen met Mondriaan en Frits Bodenheimer op een terras in Bordeaux tijdens een tussenstop op hun reis naar Spanje. Met Mondriaan bezocht hij zelfs de stierenvechtersarena van Bilbao.

In zwempak

Op verschillende andere foto's poseren kunstenaars als Theo en Nelly van Doesburg, Lodewijk Schelfhout, Armand Bouten, César Domela (1900-1992) en Tai Moro (1890-1979) ongedwongen in hun zwempak bij het water (afb. 5).

Afb. 4 Piet Mondriaan, Mies van de Water, Frits Bodenheimer en Wies Bodenheimer voor vertrek van een reis naar Spanje per schip, augustus 1903, RKD – Nederlands Instituut voor Kunstgeschiedenis, archief Simon Maris en familie

Afb. 5 César Domela en Tai Moro in Ascona, Zwitserland, 1922, collectie RKD – Nederlands Instituut voor Kunstgeschiedenis

Het is tijd voor ontspanning en pret. Toch is de scheidslijn tussen recreatie en inspiratie niet altijd even duidelijk. Philippe Zilcken kon zich geweldig vermaken in een kano aan het Zuid-Franse strand, maar verwerkte zijn indrukken ook in een boek. Toon Michiels fotografeert zijn medebadgasten in Brighton en publiceert de foto's als leporello. Inspiratie ligt altijd op de loer.

Enkele van deze foto's zijn tot en met 4 november te zien in Den Haag op de jubileumtentoonstelling 90 jaar RKD.Acquisities 1932-2022.

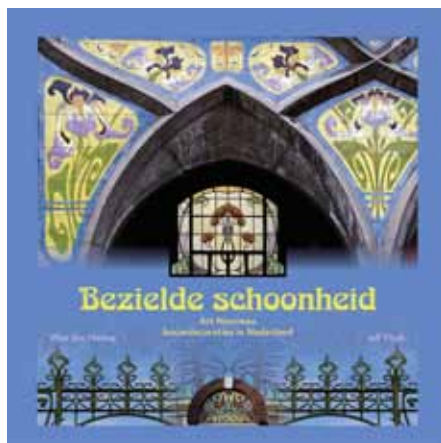
BOEKBESPREKING

Art Nouveau in Nederland - Architectuur rond 1900, door Bé Lamberts
Uitgeverij Noordboek, 2021, hardcover,
416 blz., 25 x 31 cm, ca. 2000
afbeeldingen van de auteur, € 49,90,
ISBN 9789056156893.

*Bezielde Schoonheid - Art Nouveau
bouwdecoraties in Nederland*, door Wim
den Hertog (fotografie) en Jalf Flach
(tekst)

Uitgave in eigen beheer, 2022, 288 blz., 30
x 30 cm, ruim 900 afbeeldingen, € 39,50
bij de boekhandel ISBN 9789090360720
of te bestellen via www.tierra-art.nl

De tweede uitgave is mede mogelijk
gemaakt dankzij een financiële bijdrage
van de VVVK. VVVK-leden € 37,50 bij
vermelding lidnummer (= kortingscode).
Prijs incl. verzendkosten.

Je zou toch denken dat er al een publicatie bestaat over de art- nouveau-architectuur in heel Nederland. Maar zo'n boek blijkt er niet te zijn. Wel over een aantal steden en delen van ons land. De liefhebbers kunnen dus hun hart ophalen aan twee nieuwe, lijvige boeken. Het boek van Bé Lamberts gaat over de Nederlandse art-nouveau-architectuur in al zijn details. In het andere boek zoomen Wim den Hertog en Jalf Flach letterlijk in op de bouwdecoraties van de art nouveau in Nederland. Om maar meteen met de deur in huis te vallen: beide boeken zijn indrukwekkend en een lust voor het oog. Wel zijn de boeken qua omvang, uitgebreidheid, focus, en het gebruik van afbeeldingen heel verschillend. Ze vullen elkaar goed aan.

Art nouveau was een reactie op het eclecticisme, waarin architecten teruggrepen op verschillende vroegere bouwstijlen. De art nouveau was ook een reactie op de toenemende industrialisatie, die tot zielloze massaproducten had geleid. Die reactie was in Engeland al halverwege de 19e eeuw begonnen met de Arts & Crafts-beweging. Terug naar het ambacht, was het devies.

Afb. 1. Sgraffito, Deventerweg 87, Zutphen, 1907. Foto Bé Lamberts.

En de natuur werd voor de art nouveau een belangrijke inspiratiebron.

De vernieuwende bouwstijl van de art nouveau had grofweg tussen 1895 en 1905 zijn hoogtepunt, maar ook in de jaren daarna werden nog elementen uit de art nouveau toegepast. Maar de stijl was volgens Lamberts toen al verworden tot een 'leeg, modieus maniërisme met een gekunsteld karakter en nadruk op versiering. De commercie en tweederangs ontwerpers maakten zich meester van de Art Nouveau.'

Kenmerken

De stijl is herkenbaar aan de vloeiende lijnen ('zweepslagen'), hoefijzerbogen (of rondbogen) en gestileerde plant- en diermotieven. Er werden geglazuurde bakstenen en verblendstenen (gladde stenen in allerlei

kleuren) in gevarieerde metselverbanden gebruikt. In de vorm van hoektorens brachten architecten verticale accenten aan. Verder zien we grote glazen vensters -vooral bij winkelpuien-, kleurige tegeltableaus, sgraffito's (afb. 1), glas-in-loodramen, reliëfs in natuursteen, en giet- en smeedijzeren hek-, hang- en sluitwerk. In het totaalbeeld van een pand is asymmetrie een belangrijk kenmerk van de Nederlandse art nouveau.

De art nouveau was weliswaar een reactie op de toenemende industrialisatie, maar paradoxaal genoeg waren het juist de industrialisatie, nieuwe technische bouwconstructies en de ontwikkeling van nieuwe bouwmaterialen die deze nieuwe, internationale bouwstijl mogelijk maakten.

In gebouwen die als 'art nouveau' bekend staan zijn dikwijls elementen te vinden van het Berlagiaanse rationalisme, de neorenaissance, of zelfs het eclecticisme. Aan een gebouw zijn dan art-nouveau-kenmerken toegevoegd. Er bestaan dan ook vele varianten van art-nouveau stijlen.

De 'complete' art nouveau is in ons land dun gezaaid. Compleet in de zin van een organische eenheid tussen exterieur, interieur en decoratie. Als een

Afb. 2a. D.A.R. Margadant, hal Centraal Station, Stationsplein, Haarlem, 1908. Foto Wim den Hertog.

Afb. 2b. idem; tegeltableau Kon. Porselein- en Aardewerkfabriek Rozenburg, 1908. Foto Wim den Hartog.

Afb. 3a. W.C. Mulder, raamtracering winkel-woonhuis, Nieuwe Rijn 8-10, Leiden, 1900.

Foto Wim den Hertog.

Afb. 3b. A.Th. van Elmpt, Oosterstraat 19, Groningen, 1905-1906; Joost Hooft & Labouchere, Delft.

Foto Wim den Hertog.

Gesamtkunstwerk, waarbij zowel de gevel als het interieur vele art-nouveauelementen bevatten, zoals we die bij de Brusselse gebouwen van Victor Horta zien. Kenmerkend voor deze variant is dat de architecten de inwendige constructie van een gebouw, zoals dragende ijzeren steunbalken, in het zicht hebben gelaten. De Nederlandse variant, ook wel 'Nieuwe Kunst' genoemd, is strakker en soberder dan de flamboyantere Belgische en Franse art nouveau. Toch zijn er ook in ons land voorbeelden te vinden van de meer 'complete' art nouveau, zoals het museumhuis Rams Woerthe (1899) in Steenwijk. Omstreeks 1900 verstrakt de stijl verder. Het in oorspronkelijke staat gelaten station van Haarlem is een prachtig voorbeeld van die strakkere 'nieuwe kunst' (afb. 2a en b).

Middenklasse

Sociale woningbouw, tuindorpen voor arbeiders en dergelijke werden niet in de art-nouveau-stijl gebouwd. Daarvoor moesten we wachten op de Amsterdamse school. Het was vooral de gegoede middenklasse in de steden die zich dure architecten en kostbare panden konden veroorloven. De art nouveau was vooral een stijl van winkeliers en ondernemers, zoals bakkers, slaggers, sigarenboeren en kledingwinkels (afb. 3a en b). Zij allen

moesten zich profileren. Evenals nieuwe beroepsgroepen en bedrijfstakken als apotheken, zorginstellingen, verzekeringsmaatschappijen, hotels en warenhuizen. Winkelinterieurs en de puien van soms eeuwenoude panden ondergingen een metamorfose in art-nouveaustijl. De ironie is dat veel puien na verloop van tijd, nog tot in de jaren tachtig van de vorige eeuw, opnieuw ten prooi vielen aan 'modernisering' en op hun beurt zijn verdwenen.

Aanvankelijk ontstond de art-nouveaustijl in de steden, maar later ook op het platteland, waar rijke, al of niet rentenierende boeren zich enorme villa's konden veroorloven (afb. 4).

'Art Nouveau in Nederland'

De auteurs van de boeken moesten allebei keuzes maken. Lamberts heeft ervoor gekozen zo veel mogelijk panden te laten zien. Dat kon alleen door middel van veel kleine foto's van de panden. Dat heeft als nadeel dat je de details minder goed kunt zien. Desalniettemin had je die graag wat dichterbij willen bekijken, en in het echt. Dat wordt jammer genoeg bemoeilijkt doordat alleen straatnamen zonder huisnummers zijn vermeld. Lastig om de panden te vinden, en een minpunt. Een voordeel van

Afb. 4. G. Nijhuis, detail Villa Biwema, Streeksterweg 2, Usquert (Noord-Groningen), 1903. Foto Wim den Hertog.

Afb. 5. Temme Reitsema, Wierde, Leens (Gr.), 1912. Foto Bé Lamberts.

die uitgebreidheid is wel weer dat je veel gebouwen op het spoor komt.

Daarnaast bevat het boek van Bé Lamberts schitterende foto's met uitvoerige achtergrondtekst, en het graaft dieper dan het tweede boek. Met veel bouwtermen, zonder verklarende woordenlijst. De publicatie van Lamberts is zo opgezet dat eerst -kort- de vier grote steden en overige steden met veel art nouveau, zoals Zwolle, Groningen en Arnhem, de revue passeren, en daarna de dorpen en het platteland (afb. 5). Dat betekent niet dat het hele boek is ingedeeld naar de geografische plaats. Allesbehalve, in het boek zijn de gebouwen gerangschikt naar hun functies: 'Woningbouw', 'Winkels, warenhuizen, magazijnen en toonzalen', 'Kantoren, handels- en bedrijfsgebouwen', en 'Gebouwen voor horeca, vereniging en cultuur'. En die laatste dan weer naar transport, scholen, zorginstellingen en religie. Vervolgens komt er een lang hoofdstuk over 'Bouwmaterialen'. Met veel detailfoto's. Een substantieel en zeer interessant deel daarvan (100 blz.) gaat over tegels en tegeltaleaus, en afzonderlijk over de zes belangrijke tegelfabrieken als Rozenburg, De Distel en Lotus, Van Hulst (afb. 6) en Joost Thooft & Labouchere (De Porceleyne Fles). Aan andere bouwmaterialen, als glazen vensters

en glas-in-loodramen van onder meer de Glasfabriek Bouvy uit Dordrecht, en aan giet- en smeedijzer is volop en in detail aandacht besteed. Zo toont Lamberts van alleen al deuren met houten en ijzeren art-nouveau-motieven meer dan 100 afbeeldingen (afb. 7). De opzet houdt in dat een bepaald gebouw een aantal malen in verschillende details, verspreid over al die hoofdstukken kan voorkomen. Dat maakt het lastig in een plaats op te zoeken welke art-nouveau-gebouwen er zijn. De auteur heeft geprobeerd dat te ondervangen door in het plaatsnaamregister alle bladzijden te vermelden waarop een plaats voorkomt. Maar alleen al in Arnhem zijn dat 28 bladzijden

'Bezielde schoonheid'

De opzet van Wim den Hertog en Jalf Flach bij het tweede boek was een toegankelijk boek te maken, qua tekst en meer dan 900 afbeeldingen. Er is niet gestreefd naar een volledig beeld van art-nouveau-gebouwen in Nederland. Het boek betreft ruim 50 locaties en is dan ook niet zo volledig als het eerste boek. Wel heeft het een verklarende woordenlijst van bouwtermen, maar weer geen register met namen van architecten en kunstenaars, zoals bij Lamberts. De makers wilden hoofdzakelijk belangstelling wekken voor de schoonheid van de gebouwen.

Afb. 6. Klaas Wits, tegeltableau Gabbema Gasthuis (arch. W.C. de Groot), Koninklijke Fabriek van Muurtegels Jan van Hulst, Harlingen, Wijbrand de Geeststraat 42, Leeuwarden, 1906. Foto Bé Lamberts.

Afb. 8. G.B. Broekema, detail brood- en banketbakkerij, tegeltableaus van Plateel- en Tegelbakkerij De Distel, Oudestraat 148, Kampen, 1901. Foto Wim den Hertog.

Daar zijn ze in geslaagd door de details van bouwdecoraties in zogeheten 'droomfoto's' te zetten. Een uitnodiging om eens wat vaker, langer en grondiger te kijken. En de details van decoraties van dichterbij zien blijkt inderdaad te werken. Zeker bij de zeer grote, soms paginagrote foto's. De publicatie is overzichtelijk en simpel ingedeeld naar stad, provincie en locatie met volledig adres, met een beknopte begeleidende tekst. Dat heeft als voordeel dat alle elementen van gebouw op één plek worden behandeld en niet worden opgeknipt in onderdelen (hek, deur, gevel, tegeltableau, glas etc.) die over een boek zijn verspreid, zoals bij Lamberts. Wil je bijvoorbeeld over Kampen (afb. 8) weten welke gebouwen er in het boek te vinden zijn, dan staan ze mooi bij elkaar. En ook nog vermeld in een adressenregister achterin. Zo hoeft je die niet bij elkaar te

sprokkelen. De twee boeken overlappen elkaar beslist, maar de makers hebben de panden weer anders gepresenteerd. Bovendien komen plaatsen wel voor in het boek van Den Hertog en Flach, zoals het Gelderse Doesburg (afb. 9), Druten, Tiel, Ermelo en Lichtenvoorde, maar niet in die van Lamberts. Omgekeerd is dat ook veelvuldig het geval.

De beide boeken zijn over het geheel genomen zeer de moeite waard en reiken in mooie foto's een verrassende hoeveelheid onbekende gebouwen aan. Een geweldige verrijking en een onuitputtelijke bron voor de art-nouveau-liefhebber die de panden ook in het echt wil bekijken. Een absolute must.

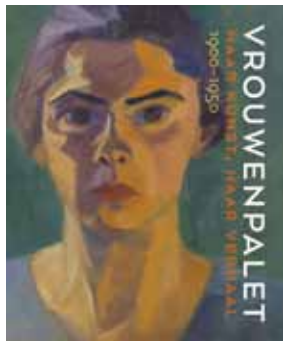
Eddy Engelsman

Afb. 7. Deur 'De witte adelaar', Rozenlaan, Boskoop. Foto Bé Lamberts.

Afb. 9. P.K.R. Bier, Gasthuisstraat 16, Doesburg, 1904. Foto Wim den Hertog.

Vrouwenpalet – haar kunst, haar verhaal 1900-1950, door Karlijn de Jong (red.)
Waanders Uitgevers, 9 juli 2022, 160 pag., rijk geïllustreerd, € 26,95.
ISBN 9789462623989

Publicatie bij de gelijknamige tentoonstelling, 9 jul t/m 20 nov 2022, Museum Dr8888, Drachten en Museum de Wieger, Deurne.

Met Vrouwenpalet bieden Museum Dr8888 en Museum De Wieger een podium aan 24 vrouwelijke kunstenaars en geven daarmee een veelzijdig beeld van de vrouwelijke avant-garde in de eerste helft van de twintigste eeuw. Het boek toont een doorsnee van de moderne stromingen én vertelt het verhaal van deze bijzondere vrouwen, waarbij hun keuzes binnen de tijdsgeest worden geplaatst. Aan bod komen bekende en minder bekende kunstenaars, onder wie Charley Toorop, Jacoba van Heemskerck, Else Berg en Lou Loeber. In bondige biografieën worden de levensverhalen van deze vooruitstrevende vrouwen geschetst. Daarnaast gaan de auteurs dieper in op de positie van vrouwelijke kunstenaars. Wat waren de (on)mogelijkheden, welke keuzes moesten zij maken en welke wegen hebben zij vrij gemaakt voor generaties na hen?

De schilders van de Biesbosch,
door Pieter Jorissen, Wim van Wijk
Uitgeverij WBOOKS, i.s.m. Dordrechts
Museum, 2022,
240 blz., rijk geïllustreerd, € 24,95.
ISBN 9789462584808

Boek in de serie over Nederlandse kunstenaarskolonies. Bij de gelijknamige tentoonstelling 11 juni 2022 t/m 8 januari 2023 in het Dordrechts Museum.

De schilders van de Biesbosch toont een verzameling schilderijen en tekeningen van Dordrechts meest geliefde natuurgebied. In deze publicatie geven Wim van Wijk (Biesboschkenner en –bewoner) en Pieter Jorissen (specialist op het gebied van Dordtse kunst) een rijk overzicht van de schilders die in de Biesbosch hebben gewerkt. Een selectie hieruit is te zien op de tentoonstelling, samengesteld door Pieter Jorissen en Richard van den Dool.

Het boek *De schilders van de Biesbosch* is weer een nieuw deel in de serie over Nederlandse kunstenaarskolonies. Maar in de Biesbosch is nooit een kunstenaarskolonie ontstaan. De kunstenaar was op zichzelf aangewezen. Iedere kunstenaar heeft op een eigen manier de schoonheid van de unieke wildernis willen vastleggen. Het unieke landschap heeft de schilders samengebracht.

De schilders van de Vechtstreek,
door Jaap Versteegh
Uitgeverij WBOOKS, i.s.m.
Vechtstreekmuseum, Maarssen,
18 juli 2022, 240 blz., 200 afb., € 24,95.
ISBN 9789462584952

Boek in de serie over Nederlandse kunstenaarskolonies. Bij de gelijknamige tentoonstelling 18 juli 2022 t/m 8 januari 2023, Vechtstreekmuseum, Maarssen.

In navolging van de schilders van Barbizon ontdekten kunstenaars het Utrechts landschap. Ze trokken erop uit en schilderden in de buitenlucht. Deze impressionisten bezingen in hun schilderijen de schoonheid van de Stichtse Vecht. Deze rivier, die loopt van Utrecht naar Muiden, weerspiegelt al eeuwen zowel de schoonheid van de natuur als de rijkdom van de Hollandse cultuur uit het verleden. Vooral in de zeventiende en achttiende eeuw vestigden zich hier meerdere rijke families uit Amsterdam en Utrecht. Zij lieten langs de Vecht grote, indrukwekkende buitenplaatsen bouwen, vaak voorzien van lommerrijke tuinen. Dit rijkgeschakeerde landschap trok veel kunstenaars als Nicolaas Bastert (1854-1939) en Piet van Wijngaardt (1873-1964) aan, die de schoonheid van de Vechtstreek vastlegden in schilderijen, boeken, tekeningen en prenten. De schilders van de Vechtstreek geeft een uitgebreid

overzicht van deze kunstwerken en plaatst ze in een brede kunsthistorische context, waarbij allerlei wetenswaardigheden over zowel de kunstenaars als de locaties aan de orde komen.

Fré Cohen - Grafisch kunstenaar - Graphic artist - Digitale oeuvre-catalogus,
Museum Het Schip, 2022;
te downloaden op het
digitale Platform Wendingen

Fré Cohen was een van de vooraanstaande vormgevers van de Amsterdamse School. Ze heeft een groot en veelzijdig werk nagelaten. Boekomslagen, ex librisen, schilderijen, tekeningen, lithografieën, houtsneden, vlaggen en penningen. Ter gelegenheid van de expositie in Museum Het Schip in Amsterdam over haar (nog tot 30 oktober 2022), verscheen een aantal maanden geleden de publicatie 'Grafisch Kunstenaar Fré Cohen, vorm en idealen van de Amsterdamse School' (Zie ook de monografie over haar in Rond 1900, 2022 nr. 2.) In 1993 maakten Peter van Dam (1948) en Philip van Praag sr. (1914-2000) al de publicatie 'Fré Cohen, leven en werk van een bewogen kunstenaar'. Daarin stond een uitgebreide catalogus met het oeuvre van Fré Cohen. Peter van Dam was ook ad-

visieur bij de nog lopende tentoonstelling en de recente publicatie.

Met name door digitalisering van archieven is inmiddels meer werk van Fré Cohen bekend geworden. Daarom heeft Museum Het Schip besloten om op basis van de in 1993 verschenen catalogus een meer bijgewerkte, maar nu digitale oeuvre-catalogus te publiceren; met dank aan Peter van Dam en Philip van Praag jr. Hierin zijn ongeveer duizend werken van Fré Cohen opgenomen. De oeuvre-catalogus kan worden aangevuld met niet eerder ontdekt werk van Fré Cohen. Deze oeuvre-catalogus is in pdf-formaat online beschikbaar op Platform Wendingen, het digitale kenniscentrum van Museum Het Schip over de Amsterdamse School. De catalogus is nu nog zonder beeldmateriaal, maar afbeeldingen zullen in de loop der tijd worden toegevoegd.

Natura Artis Magistra - Verhalen over cultuur, landschap en natuur, door 28 auteurs; eindredactie en samenstelling: Lenneke Berkhout, Sandra den Dulk, Imke van Hellemond, Harry J. Kraaij, Els van der Laan-Meijer
Uitgeverij Verloren, dec. 2021,
paperback, 188 blz., € 20.
ISBN 9789087049751

We realiseren het ons nauwelijks, maar alles wat in ons land natuur heet, zijn bedachte, ontworpen en gemaakte landschappen: van polder, stadspark en recreatiegebied tot (dieren)tuin, natuurgebied of nieuwe zeekering. Daar kwam heel wat creativiteit aan te pas. Zo heeft Nederland vele prachtige tuinen die als een kunstwerk kunnen worden gezien. Landschappen rond landhuizen en buitenplaatsen vervullen een belangrijke culturele rol. In dit boek, een soort liber amicorum voor Erik de Jong (1954), em. Artis hoogleraar Cultuur, Landschap en Natuur, getuigen vele onderzoekers en collega's uit binnen- en buitenland, vanuit verschillende gezichtshoeken -en voor alle duidelijkheid slechts deels over kunst- hoe de mens omgaat met natuur en landschap. Er is dan ook samenhang tussen landschap, cultuur en natuur.

Dat is mooi te zien in Artis. De dierentuin is in 1838 opgericht door het Koninklijk Zoologisch Genootschap Natura Artis Magistra. De naam benadrukt de relatie tussen natuur, kunst en wetenschap. In 1888 is de tuin door tuinarchitect Leonard Springer heringericht. Veel kunstenaars haalden hun inspiratie uit de natuur in Artis, zoals Max Liebermann met zijn *De papegaaienman* uit 1902, en kunstenaars lieten er ook prachtige beelden achter. Ze passen daar goed, evenals de oude gebouwen soms in mooie art-nouveaustijl. Het huidige Vogelhuis van B.J. Ouëndag uit 1910 is een fraai voorbeeld. Dat hebben de bestuurders van Artis ook goed begrepen nu ze oude gebouwen, zoals het Groote Museum en de Artis-bibliotheek kortgeleden in ere hebben hersteld, en weer open hebben gesteld voor publiek. Zie ook het artikel van Michel Didier in *Rond 1900*, 2020 nr. 3, over de Kunstenaars van Artis, te downloaden van onze website.

Voortschrijdend inzicht. Een biografie van de collectie vormgeving, door Mienke Simon Thomas. Uitgave Museum Boijmans Van Beuningen, 2022, 448 blz., rijk geïllustreerd, € 29,95.
ISBN 9789069183

De afdeling vormgeving is zonder twijfel de meest gevarieerde deelcollectie van Museum Boijmans Van Beuningen. In het openbare depot van het museum kan iedereen zich verwonderen over het pluriforme karakter van deze 50.000 stukken tellende verzameling. De objecten lopen uiteen van ambachtelijk gedraaide kookpotten tot unieke gegraveerde gedenkgelzen en in massa geproduceerde stalenbuisstoelen. Maar waarom zijn al deze voorwerpen eigenlijk verzameld? En wat hebben ze ons te vertellen? Wat is de gemene deler tussen een glas van Copier, een jurk van Viktor&Rolf, een zilveren zoutvat van Van Vianen en een typemachine van Sottsass?

Mienke Simon Thomas, conservator in het museum van 1993 tot 2021, beschrijft in deze

rijk geïllustreerde Boijmans Studie wie of wat de afgelopen 175 jaar bepaalde wat het museum verwierf en hoe voortschrijdend inzicht dat verzamelbeleid ook steeds weer veranderde. Centraal in het verhaal staan de passies van particuliere verzamelaars, de emancipatie van het studiegebied, maatschappelijke veranderingen en, niet in de laatste plaats, de persoonlijke voorkeuren van de directeuren en de medewerkers.

10 eeuwen Kasteel de Haar, door Guido Steenmeijer, Jacqueline Heijenbrock, Katrien Timmers
WBOOKS, derde herziene druk 2022,
660 pag., 1000 afb., € 59,95.
ISBN 9789462585034

Tien eeuwen Kasteel de Haar is een monumentale uitgave over het grootste en meest sprookjesachtige kasteel van Nederland. Vlak voor de Eerste Wereldoorlog voltooid door Pierre J.C. Cuypers het kasteel, na meer dan twee decennia van bouwactiviteit. Zijn zoon Joseph restaureerde, reconstrueerde en completeerde de al eeuwenoude ruïne. Het resultaat is een heus Gesamtkunstwerk

met een burcht, stallencomplex, kapel, tuinen en een park. De restauratie is inmiddels voltooid. De nieuwe kennis die tijdens deze werkzaamheden is opgedaan is verwerkt in dit boek.

Tien eeuwen Kasteel de Haar is prachtig geïllustreerd met oude en nieuwe foto's,

tekeningen en kaarten. Het boek vertelt het complete verhaal van Kasteel de Haar, van de archeologische resten uit de Middeleeuwen tot aan de recent voltooide restauratie en de nieuwe bevindingen die daarin zijn gedaan, en over de lange geschiedenis van het landgoed en het kasteel, zijn bewoners, het park eromheen en de decoraties in het kasteel.

J.B. van Loghem, Architect van een optimistische generatie, door Rudolphine Eggink; Stichting Erfgoed J.B. van Loghem; hard cover, 400 pag., 2022, € 55. ISBN 9789090357096

Deze publicatie is verschenen in samenwerking met de tentoonstelling in het ABC Architectuurcentrum Haarlem, zie de tentoonstellingsagenda.

J.B. (Han) van Loghem (1881-1940) is minder bekend, maar behoort tot de groten der bouwkunde. Zijn werk is voor een groot deel te vinden op slechts twee plekken: Haarlem en het Siberische Kemerovo. Van Loghem liet zien dat comfortabel wonen ook mogelijk is in goedkope huizen. Stijl en uiterlijke kenmerken van zijn woonhuizen zouden in de loop der jaren nog de nodige veranderingen ondergaan, maar zijn hoofddoel, een woonhuis te bouwen waarin

mensen zich onmiddellijk thuis voelen, is al vanaf zijn eerste ontwerp te zien. De ligging op het perceel, de oriëntatie op de omgeving en de natuur en de plattegrond zijn daarvoor bepalend.

Aan het begin van zijn carrière ontmoette Van Loghem zijn voorbeeld Berlage en wist dat de toekomst aan het socialisme was. Na de eerste luxe villawijk bouwde hij woonwijken voor middenstanders, ambtenaren en arbeiders en experimenteerde volop met nieuwe bouwmaterialen om goed wonen voor iedereen bereikbaar te maken. In 1926 vertrok hij naar de jonge Sovjetstaat om mee te helpen de socialistische idealen te verwezenlijken. Maar na enkele jaren keerde Van Loghem gedesillusioneerd terug naar Nederland en vestigde zich in Rotterdam.

Zijn socialistische sympathieën deden zijn loopbaan geen goed. Toch bleef hij trouw aan zijn beginselen en verkondigde zijn ideeën over de nieuwe woningbouw in de CIAM en het progressieve vakblad *De 8 en Opbouw*. Hoewel zijn uitspraken niet altijd in goede aarde vielen, hadden zijn ontwerpen grote invloed op de grootschalige wederopbouw van na de Tweede Wereldoorlog. Hij heeft het niet kunnen meemaken, want hij stierf al in 1940. Maar in de naoorlogse bouwkunst zien we in de oplossingen waar de nieuwe generatie mee experimenteerde de hand van Van Loghem.

TENTOONSTELLINGSAGENDA

*** Deurne - Museum De Wieger**
0493-322930 / dewieger.nl

*** Drachten - Museum Dr8888**
051-25156 / museumdrachten.nl

Vrouwenpalet 1900 - 1950 **9 juli – 20 november 2022**

Aan de hand van 80 kunstwerken bieden Museum Dr8888 en Museum De Wieger in een gezamenlijk project (ieder 40 schilderijen) een podium aan 24 vrouwelijke kunstenaars uit de periode 1900-1950, zoals Jacoba van Heemskerck, Lou Loeber, Else Berg en Charley Toorop. Halverwege vindt een wissel plaats. Te zien is hoe zij zich toelegden op destijds vernieuwende stromingen zoals het expressionisme, kubisme, nieuwe zakelijkheid, sociaal-realistisme en abstract expressionisme. Niet alleen het werk van deze talentvolle vrouwen is te zien, maar ook wordt duidelijk wat destijds hun positie in de kunstwereld was. In hoeverre schikten deze vrouwen zich in hun lot? Wat waren hun studiemogelijkheden, waar konden zij exposeren en welke rol speelden vrouwen ten opzichte van hun mannelijke collega's? Zo ontstaat een beeld van de kunstwereld

van destijds, met verhalen over successen, nederlagen, zusterschap, afgunst en liefde voor de kunst of voor elkaar. Zie onder Nieuwe uitgaven de catalogus bij de tentoonstelling.

Aansluitend bij de tentoonstelling Vrouwenpalet in de De Wieger, is op de benedenverdieping vanaf 10 juli 2022 werk te zien van vrouwelijke kunstenaars uit de collectie van De Wieger, waaronder Charlotte van Pallandt, Lucie van Dam van Isselt, Jeanne Bieruma Oosting, Else Berg en Jacoba van Heemskerck.

Dordrecht - Dordrechts Museum
078-7708708/dordrechtsmuseum.nl

Schilders van de Biesbosch; **t/m 8 januari 2023**

De tentoonstelling laat zien dat elke afzonderlijke kunstenaar individueel de schoonheid van de unieke wildernis heeft vastgelegd. De kunstenaars waren op zichzelf aangewezen. In de Biesbosch is daardoor geen kunstenaarskolonie ontstaan. Maar het prachtige landschap heeft de schilders verenigd. Zie uitgebreider bij Nieuwe uitgaven.

Reinier Kennedy, Dotterveld, 1915

René Lalique, Pendant pavots

Doesburg - Lalique Museum
0318-471410 / laliquemuseum.nl.

Stromingen & gestalten. Juwelen en zilver van art nouveau tot art deco;
t/m 18 juni 2023

In deze tentoonstelling wordt de bezoeker aan de hand van werk van kunstenaars zoals Lucien Gaillard, Léopold Gautrait, Christofle, Hugo Leven, Archibald Knox, Paul Follot en natuurlijk René Lalique, meegenomen in het ontstaan van de kunststromingen art nouveau en art deco. Beide stromingen zijn van grote invloed geweest op de decoratieve en toegepaste kunst, de grafische, (interieur) architectonische en industriële vormgeving als ook op de beeldende kunst en de mode. In de tentoonstelling zijn naast talloze zeldzame zilveren en glazen objecten, verscheidene juwelen uit privécollecties te zien die decennia-lang niet aan het publiek zijn getoond. De tentoonstelling is tot stand gekomen in samenwerking met juwelenhistoricus Martijn Akkerman, bekend van het televisieprogramma Tussen Kunst & Kitsch.

Domburg – Marie Tak van
Poortvliet museum
0118-584618 / marietakmuseum.nl

Stug en stoer - de weg van Jo Koster en Dora Koch-Stetter
t/m 12 februari 2023

Dat de Nederlandse Jo Koster en de Duitse Dora Stetter beiden aan verschillende Europese kunstenaarskolonies verbonden zijn geweest, komt duidelijk in hun werk tot uiting. In een prachtig overzicht van onder meer in Domburg, Staphorst, Heeze, Knokke en Ahrenshoop ontstane schilderijen en grafiek worden de verschillen en overeenkomsten tussen hen getoond.

Met Jo Koster's werk als leidraad volgt de Zomertentoonstelling 2022 van het MTVP Museum Domburg de ontwikkeling van twee traditioneel begonnen kunstenaressen, waarbij de ene zich vooral in Frans neo-impressionistische en de andere zich vooral in Duits expressionistische zin ontplooipte. Stug volhardend en stoer verwerkend; ofwel: De weg was stug maar de vrouwen waren stoer!

Jo Koster, Zelfportret

Koch-Stetter, Frau mit rot violette Wangen

Haarlem Tuinwijk Zuid Zonnelaan 19-21

Haarlem - ABC
Architectuurcentrum
Tuinwijk Zuid.
023-5340584 /
architectuurhaarlem.nl

Architect J.B. van Loghem
(1881-1940) in de schijnwerpers;
t/m 1 oktober 2022

De Haarlemse wijk 'Tuinwijk Zuid' van architect J.B. van Loghem viert dit jaar haar 100-jarig bestaan. Dat is voor het ABC Architectuurcentrum Haarlem een van de aanleidingen om tot 1 oktober 2022 een expositie te wijden aan het oeuvre én de bijzondere persoon Van Loghem, een

van de invloedrijkste architecten uit de beginperiode van het zogenaamde Nieuwe Bouwen. De andere aanleiding voor de tentoonstelling is het verschijnen van een omvangrijke monografie over Van Loghem. Zie uitgebreider onder Nieuwe uitgaven.

Leeuwarden - Keramiekmuseum
Prinsessehof
058-2948958 / prinsessehof.nl

dan ooit duidelijk. Ook wordt de invloed van keramiek op het kunstenaarschap van Escher duidelijk.

Thuis bij M.C. Escher; permanent

Met de onlangs vernieuwde, intieme, vaste tentoonstelling eert het Prinsessehof een van zijn beroemdste bewoners: Maurits Cornelis Escher, die in 1898 geboren werd in het Prinsessehof in Leeuwarden. Escher komt door deze tentoonstelling thuis. Thuis bij M.C. Escher geeft bekendheid aan het Prinsessehof als de geboorteplek van de wereldberoemde graficus M.C. Escher.

In het stadspaleis in Leeuwarden zag Maurits Escher het levenslicht en bracht er zijn eerste levensjaren door. In de kleine expositie Thuis bij M.C. Escher leert de bezoeker de jonge Maurits Escher kennen. Aan de hand van jeugdfoto's, voorwerpen en een documentaire wordt de band tussen Escher en het Prinsessehof meer

VUNK Nieuwsbrief 2022 nr 3 pagina 43

Prinsessehof anno 1902, geboortehuis van M.C. Escher

Nunspeet – Noord Veluws Museum
034-1250560 /
noord-veluws-museum.nl

**Ben Viegers Springlevend. Haagse
school schilder,**
2 juli 2022 - 8 januari 2023

Vanaf 1938 tot zijn dood in 1947 woont de Haagse kunstschilder Ben Viegers (1886-1947) in Nunspeet. Hij vindt nieuwe inspiratie in het Veluwse landschap. Met gretigheid vertaalt hij de rijkdom aan onderwerpen die hij daar aantreft in schilderijen met een krachtige toets in een warm palet.

Nu een overzichtstentoonstelling van zijn werk. Ben Viegers zocht evenals eerdere kunstenaars naar de puurheid van het landleven. Hij legt landelijke taferelen in de vorm van ongerepte natuur en boerenleven vast.

Viegers weet als lid van de Haagse Kunstkring van alle vernieuwingen in de schilderkunst, maar hij blijft zijn hele leven de impressionistische stijl trouw. Hij schildert het liefst in de open lucht, met een vlotte toets in een kleurig palet dat soms zuidelijk aandoet. Hij trekt ook de grens over: naar Kleef in Duitsland, het Belgische Brugge en Mechelen en verder naar de Bretons

*Henk Chabot, Twee schippers, 1948, olieverf op doek 82,5 x 105cm,
Chabot Museum Rotterdam, langdurig bruikleen van Museum Boymans van Beuningen*

Rotterdam - Chabot Museum
010-4363713 / chabotmuseum.nl

Het wordt reusachtig goed.
Henk Chabot, schilder;
t/m 25 september 2022

De tentoonstelling 'Het wordt reusachtig goed' toont hoogtepunten en bepalende momenten uit het brede oeuvre van de kunstenaar Henk Chabot (1894-1949). Zijn inspiratie voor vaak monumentale en

eigenzinnige schilderijen van landschappen, mensen en dieren haalde hij voor een groot deel uit zijn directe woon- en werkomgeving aan de Rotte en zijn verbondenheid met de bewoners van het gebied. Maar ook andere gebieden in Nederland zocht hij bewust op, samen met vrienden, om daar een subliem landschap in zich op te nemen om dat later in zijn werk sterk en geconcentreerd weer te kunnen geven, zoals bijvoorbeeld de korenvelden bij Nijkerk of de bloeiende Betuwe.

kust. Ben Vieggers reist vanuit Den Haag en Nunspeet naar talrijke steden, waar hij karakteristieke locaties vastlegt. Markante gebouwen en fraaie gevels com-bineert hij met water op om zich uit te leven op de effecten van beweging en spiegeling.

Het al eerder in 2014 uitgegeven boek Door de ogen van Ben Vieggers van Williëtte Wolters-Groeneveld en de speciaal bij deze tentoonstelling gemaakte geïllustreerde brochure: Ben Vieggers, springlevend! zijn beide verkrijgbaar in de museumwinkel.

**Valkenswaard - Nederlands
Steendrukmuseum**
040-2049841 / steendrukmuseum.nl

**Privat-Livemont. Meester
van de Belgische Art Nouveau
t/m 31 juli 2022.**

Privat-Livemont (1861-1936) was een van de meest productieve grafische kunstenaars van België. Hij ontwierp iconische affiches tijdens de belle époque, de hoogtijdagen van de steendruk (lithografie). Zijn werk wordt vaak in één adem genoemd met prominente tijdgenoten als Alphonse Mucha en Adolphe Crespin. Privat-Livemont brak in 1896 door met zijn beroemde reclameaffiche voor het Belgische drank-merk Absynthe Robette. Zijn ontwerpstyl was zeer in trek bij Belgische, Nederlandse en Franse ondernemers, waaronder Cacao Van Houten, Boldoot en Bols. Naast zijn populaire affiches was Privat-Livemont als schilder-decorateur ook verantwoordelijk voor de decoraties van de Casino-kursaal en het Theater van Oostende en de sgraffito-tekeningen op art-nouveau-gevels in Brussel. Ondanks de

Privat-Livemont, Bols affiche

populariteit van zijn werk is de collectie van Privat-Livemont niet lang na zijn overlijden versnipperd geraakt. Na ruim 100 jaar is er in Nederland eindelijk weer een solo-expositie over Privat-Livemont te zien.

Veendam - Veenkoloniaal Museum
0598-364224 /
veenkoloniaalmuseum.nl

Met het zout van de zee -
Ploegschilders en coastervaart,
17 juli t/m 30 oktober 2022

De tentoonstelling *Met het zout van de zee* toont schilderkunst van meevarende, voor het merendeel, Groningse Ploeg schilders, waaronder Jan van der Baan (1912-1990), Johan Dijkstra (1896-1978), Marten Klompien (1917-1996), Abe Kuipers (1918-2016), Martin Tissing (1936-2018), Jannes de Vries (1901-1986) en Jan van der Zee (1898-1988). Deels actief in 'onze' periode, deels in de periode daarna.

Het is nu bijna niet meer voor te stellen, maar in de jaren zestig was er een grote kustvaart industrie in Groningen. De kleine, meestal grijze schepjes – de 'little grey devils' – van onder de vijfhonderd ton

sleepten het hout voor de Nederlandse bouw vanuit Scandinavië, maar vervoerden ook talloze andere ladingen naar een steeds verder uitwaaiërend Europees vaargebied. Een groot voordeel was dat de kleine kustvaarders de rivier op konden varen, zodat de lading soms ver landinwaarts gebracht kon worden. De tentoonstelling grijpt deels terug op een project van het Groninger Museum. De kunstenaars maakten in 1961 een of meerdere reizen met een Groninger kustvaarder om de kustvaart in al zijn facetten in beeld te brengen. Het resultaat van de reis werd in 1961-1962 in het Groninger Museum geëxposeerd en was als reizende tentoonstelling: 'Ku(n)stvaart' onder grote publieke belangstelling op meer dan twintig locaties te zien. Zestig jaar later is 'Met het zout van de zee' een deel van het werk vanuit publieke en particuliere collecties weer bijeengebracht en aangevuld met meer recent werk en foto's van kustvaarders uit die tijd. Natuurlijk ontbreekt het model van de Fambo die ook op de tentoonstelling in Groningen stond, niet.

Tentoonstellingen reeds beschreven in eerder verschenen uitgaven van *Rond 1900*

Bij het weer openen na de corona-sluiting treden er steeds weer wijzigingen op in de tentoonstellingsagenda. Check dus de website voor u op pad gaat!

Almen – Museum STAAL

0575-474317 / www.museumstaal.nl

**Jeannes zomer – Jeanne
Bieruma Oosting terug in Almen;
t/m 30 oktober 2022.**

Amsterdam – Museum het Schip

020-6868595 / www.hetschip.nl

**Een monument voor de
burgemeester; t/m 30 juni 2022
NB: Startlocatie: Museum
De Dageraad**

**Fré Cohen: vorm en idealen
van de Amsterdamse School;
t/m 30 oktober 2022.**

Arnhem – Museum Arnhem

026 3031400 / www.museumarnhem.nl

**Van links naar rechts / een nieuwe
kijk op een eeuw neo-realisme;
13 mei – 23 november 2022**

Assen – Drents Museum

0592-377773 / www.drentsmuseum.nl

**Johanna van Eijbergen 1865 – 1950 /
Markante metaalkunstenaar;
t/m 18 september 2022**

Bergen – Museum Kranenburgh

072-5898927 / www.kranenburgh.nl

**Gestel op Mallorca;
t/m 18 september 2022**

Den Haag – Kunstmuseum

070-3381111 / www.kunstmuseum.nl

**Rondom Mondriaan;
t/m 25 september 2022**

Deurne – Museum De Wieger

0493- 322930 / www.dewieger.nl

**Topstukken uit de collectie;
tot 31 december 2022.**

Fochtelloo – stichting Nobilis,

centrum voor prentkunst

0638392840 / www.stichtingnobilis.nl

**Jeanne Bieruma Oosting en de
prentkunst; t/m 21 augustus 2022.**

Harderwijk – Stadsmuseum Harderwijk

0341-414468 / www.stadsmuseum-harderwijk.nl

**De Zuiderzeegezichten van A.P.
Schotel;
15 juli t/m 18 september 2022**

Heerenveen/Oranjewoud – Museum Belvédère

0513-644999 / www.museumbelvedere.nl

**De zomer van Jeanne:
Jeanne Bieruma-Oosting;
t/m 4 oktober 2022.**

Laren – Singer Laren

035-5393956 / www.singerlaren.nl

**Sluifers en de modernen,
Collectie Nordinc;
t/m 28 augustus 2022.**

Maassluis – Museum Maassluis
010-5913813 / www.museummaassluis.nl

**De zomer van Jeanne:
Jeanne Bieruma-Oosting;
t/m 21 augustus 2022.**

Nieuw-Buinen – Keramisch museum
Goedewaagen. 0599-616090 /

www.keramischmuseumgoedewaagen.nl

**Kleine tentoonstellingen als:
Rozenburg, een wereldsucces rond
1900; Velser aardewerk;
tot 23 december 2022.**

Noordwijk – Museum Noordwijk
071-3617884 / www.museumnoordwijk.nl

**Uit de schaduw van Max
Liebermann – Leo Klein Diepold;
t/m 11 september 2022**

Veere – Veers museum (locatie stadhuis)
011-8501744 / www.museumveere.nl

**Een fenomeen in Veere – Hendrik
Willem van Loon (1882-1944);
t/m 6 november 2022.**

Vlieland – Museum Tromp's Huys
0562- 451600 / www.trompshuys.nl

**Vlieland en Betzy: eigenzinnig,
bijzonder, prachtig! Over Betzy
Akersloot-Berg (1850-1922)
zeeschilderes;
t/m 31 december 2022.**

Zutphen – Museum Henriette Polak
0575-516878 / www.museazutphen.nl

**De zomer van Jeanne. Jeanne
Bieruma Oosting 1898–1994,
Geen tijd verliezen;
t/m 21 augustus 2022.**

© Colofon

De Vereniging Vrienden Nieuwe Kunst 1900 (VVNK 1900) is een landelijke vereniging voor iedereen met belangstelling voor Nederlandse schilder- en tekenkunst, beeldhouwkunst, architectuur en toegepaste kunst uit de periode 1880 tot 1940. Zie voor informatie over de vereniging, de activiteiten en het lidmaatschap: www.vvnk.nl

Het bestuur bestaat uit Eddy Engelsman (voorzitter, voorzitter@vvnk.nl), Maarten Nubé (secretaris, secretaris@vvnk.nl), Ids Zandleven (penningmeester,

penningm@vvnk.nl), Irene van Geest, (evenementencoördinator), Wilma Witteman, Jan de Bruijn en Christine van Marle. Van het blad *Rond 1900* wordt de redactie verzorgd door Christine van Marle (redactie@vvnk.nl) en de vormgeving door Paul Guijt (paul.guijt@outlook.com).

De redactie heeft getracht van de afbeeldingen alle rechthebbenden te achterhalen. Indien iemand desondanks meent rechten te kunnen doen gelden, dan kan hij contact opnemen met de redactie.